

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philosophical Sciences. Vol. 2(88)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філософські науки. Вип. 2(88)

ISSN: 2663-7650

UDC 230.1

DOI 10.35433/Philosophical Sciences.2(88).2020.59-70

ПАРАДИГМАЛЬНА ЕВОЛЮЦІЯ СУЧАСНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ТЕОЛОГІЇ ЯК НЕОПАТРИСТИКИ ТА ПОСТНЕОПАТРИСТИКИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Г. В. Христокін*

Спільноти науковців та богословів узгодили думку про те, що сучасна православна теологія з початку ХХ ст. розвивається як неопатристика, але продовжується дискусія стосовно новітнього її стану. Доведено, що реакцією на модернізацію православної теології стала неопатристика як неотрадиціоналістична парадигма мислення. Виявлено, що за власною методологією неопатристика була поєднанням чотирьох тенденцій: неохалкідонізму, неопаламізму, неопатристичного екзистенціалізму та модерної літургійної теології. Неохалкідонізм передбачав встановлення в онтології, гносеології, еклезіології та соціальній теорії балансу між природним та надприродним як єдності протилежностей без їх змішування. Неопаламізм передбачав різке розрізнення трансцендентного та іманентного у Богові та людині, акцентування наголосу на пріоритеті апофатики над катафатикою, екзистенційного над природним, особистого над колективним. Неопатристичний екзистенціалізм розглядав особистість як таку, що має спрямованість екстатичної трансценденції до Бога, а трансценденцію – як шлях звільнення та спасіння. Літургійна теологія сформувала бачення церкви як колективної трансценденції громади вільних особистостей над повсякденною реальністю.

Встановлено, що сучасна православна теологія формується як постнеопатристика. Порівняльний аналіз методологій неопатристики і постнеопатристики є одним одне із завдань статті. У межах постнеопатристики автор характеризує методології постліберальної православної думки П. Калаїцидіса та К. Говоруна, постконсерваторів Д. Гарта та Дж. Маніссакіса, аналітичної теології Р. Свінберна, богослов'я спілкування М. Афанасьєва та Й. Зізіуласа й трансцендентальної теології О. Давидова. У межах постнепатристики формується поліметодологічний плюралізм, в якому кожна з існуючих богословських мов має претензію на тлумачення єдиного віровчення. Ці теологічні мови значно впливають на самотлумачення традиції, на зміст теологічних концепцій, на формування та розвиток богословських шкіл. Єдність форми та змісту у кожному типі богослов'я робить можливим дослідження трансформації теологічних парадигм саме як зміну богословських мов.

*Доктор філософських наук, професор кафедри філософії та політології
(Університет державної Фіскальної служби України, Ірпінь, Україна)
xristokingena@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2365-8801

Ключові слова: сучасна православна теологія, неопатристика, постнеопатристика, методологія теології, богословська мова.

PARADIGMAL EVOLUTION OF MODERN ORTHODOX THEOLOGY AS NEOPATRISTICS AND POSTNEOPATRISTICS: METHODOLOGICAL ASPECT

H. V. Khrystokin

Communities of scholars and theologians have agreed that modern Orthodox theology has been developing as neo-patristic since the early twentieth century, but the debate over its latest state continues. It is proved that the reaction to the modernization of Orthodox theology was neo-patristic as a neo-traditionalist paradigm of thinking. It was found that according to its own methodology, neo-patristicism was a combination of four tendencies: neo-phalcondonism, neo-palamism, neo-patristic existentialism and modern liturgical theology. Neo-Chalcondonism presupposed the establishment in ontology, epistemology, ecclesiology, and social theory of the balance between the natural and the supernatural as the unity of opposites without mixing them. Neo-palamism presupposed a sharp distinction between the transcendent and the immanent in God and man, the emphasis on the priority of apophatics over cataphatics, the existential over the natural, the personal over the collective. Neo-patristic existentialism viewed the individual as having an ecstatic transcendence toward God, and transcendence as a path to liberation and salvation. Liturgical theology formed the vision of the church as a collective transcendence of the community of free individuals over everyday reality.

It is established that modern Orthodox theology is formed as post-neopatristic. Comparative analysis of the methodologies of neo-patristic and post-neopatristic is one of the tasks of the article. Within post-neopatristics, the author singles out the methodologies of post-liberal Orthodox thought by P. Kalaitidis and K. Govorun, post-conservatives D. Garth and J. Manissakis, analytical theology by R. Swinburne, the theology of communication by M. Afanasyev and J. Zizioulas and the transcendent theology. Within post-patristic, poly-methodological pluralism is formed, in which each of the existing theological languages has a claim to the interpretation of a single doctrine. These theological languages significantly affect the self-interpretation of tradition, the content of theological concepts, the formation and development of theological schools. The unity of form and content in each type of theology makes it possible to study the transformations of theological paradigms as a change of theological languages.

Key words: modern Orthodox theology, neopatristics, post-neopatristics, methodology of theology, theological language.

Постановка

Дослідження методології православної теології набуває особливої ваги в контексті виявлення історичних парадигм її розвитку. Сучасні релігієзнавчі, історико-філософські та навіть історико-богословські дослідження теологій взагалі та їх методологій зокрема, неможливі без парадигмального аналізу. Праці Г. Кюнга [1], Г. У. фон Бальтазара [2], Я. Пелікана [3] та інших дослідників переконливо засвідчують, що в історії теології "розвиток" відбувається

проблеми.

шляхом виникнення нових парадигм теологічного мислення та релігійного світогляду взагалі. Причому старі парадигми часто продовжують функціонувати поряд з новими, що створює додаткові труднощі при їх класифікації [4].

Згідно з поглядами Ганса Кюнга, православна церква є реліктовим залишком давньої церкви, для якої була характерна еліністично-візантійська парадигма [1, 145–146]. Для загального церковного світогляду це спостереження переважно є

виправданим. Однак, православна теологія розвивається дещо автономно від церковного життя і зазнає впливу парадигм теологічного мислення, характерних для Заходу, починаючи від середньовічної схоластичної парадигми і до сучасного західного теологізування в умовах постмодерну.

Виявлення специфіки православної теології стає можливим, також, у контексті класифікації теологічних парадигм, запропонованих Ю. Чорноморцем. Він виділяє: 1) Східно-християнський платонізм (неоплатонізм) (Климент Олександрійський, Ориген, Афанасій Олександрійський, каппадокійці тощо); 2) Класичний Візантійський неоплатонізм (Псевдо-Діонісій Ареопагіт, Максим Сповідник тощо); 3) Пізньосередньовічний християнський аристотелізм (Григорій Палама); 4) Академічне богослов'я (теологія Духовних Академій); 5) Софіологію; 6) Неопатристику (Г. Флоровський, В. Лоський та ін.) [5]. Ми також раніше виходили з тези про неопатристику як основну парадигму сучасної православної теології [6].

В переважній більшості між сучасними теологами та науковцями в переважній більшості існує консенсус з приводу того, що від початку ХХ ст. домінуючою парадигмою православної теології є неопатристика. Але існує певна невизначеність у тому, якою є парадигмальна ситуація в православної теології початку ХХІ ст. Тут погляди дослідників розходяться: від тези про необхідність продовження неопатристики, до констатації її кризи та пошуку нової парадигми чи навіть парадигм її подальшого розвитку. Справа в тому, що, усвідомивши проблемність у створенні

"неопатристичного синтезу", богослови вдавалися до самих різних підходів у пошуку сучасних форм богословствування. Результатом таких пошуків і стала православна теологія ХХ початку ХХІ ст., що продемонструвала значну гнучкість і варіативність у своїх основних проявах і формах. Вочевидь теологи застосовували різні методології, що й породило поряд з неопатристикою інші парадигмальні альтернативи. Тому ми ставим перед собою завдання проаналізувати існуючі в сучасній православної теології богословські методології.

Ступінь наукової розробленості. Особливості теологій неопатристики вже давно стали предметом аналізу фахівців. Достатньо детально вони проаналізовані в роботах П. Гаврилюка [7], Ю. Чорноморця [5], Г. Христокіна [4; 6]. Разом із тим, в кінці першого десятиліття ХХІ століття розгорнулася дискусія про нову теологічну парадигму, яка приходить на зміну неопатристичному способу мислення, вдалу назву для якої було запропоновано П. Колаїцидісом [8] та В. Грицишиним [9]. Дослідники назвали цю теологічну течію "постнеопатристикою", що дозволило охопити в одній назві світоглядний тренд останніх років, який прийшов на зміну неопатристиці. В своїй роботі ми будемо послуговуватися такою класифікацією.

Проте, достатньої уваги до методології теологічних досліджень, і методології сучасної православної теології, ні в богословських, ні в наукових розвідках не спостерігається. Зокрема, це зумовлено тим, що питання про наявність методології в теології, особливо філософської, є дискусійним. Нами в низці праць в

достатній мірі обґрунтована необхідність парадигмально-методологічного аналізу богослов'я, і звернути увагу на важливість філософської складової богословського дискурсу [4; 10; 11]. Ми дійшли висновку, що кожна теологія, крім власне богословської, має внутрішню філософську методологію [12]. Тому теологія за своєю природою є поліметодологічним утворенням, синтезом філософських та богословських методів, що зумовляють стилістику, риторику та загальну специфіку конкретної теології. Фактично кожна теологія, слідуючи загальному контексту епохи, намагаючись бути актуальною, в тій чи іншій мірі, наслідує пануючі в певний час стандарти мислення, раціональні та ірраціональні підходи, філософські концепції.

Мета дослідження. Основна увага запропонованої статті спрямована на характеристику існуючих філософсько-богословських методологій неопатриктики та постнеопатристики. Евристично продуктивно також простежити основні методологічні тенденції еволюції сучасної православної теології, здійснити їх порівняльний аналіз, та визначити перспективи розвитку.

Дискусія і результати. Як ми вже зазначалось, значна частина істориків теології віддає славу справжніх засновників і модернізаторів сучасної православної теології Георгію Флоровському та Володимиру Лоському, ідеї яких визначили її розвиток на багато десятиліть наперед [13; 14; 6]. Коротко узагальнемо їх досягнення у створенні неопатристики. Г. Флоровський у праці "Шляхи російського богослов'я" критично

переосмислює всю російську релігійну філософію, яка, на його думку, не спроможна адекватно передати сенс Одкровення [15]. Богослов пропонує створити "неопатристичний синтез" – реконструювати систему теології грецької патристики. Справжня православна теологія має бути розвитком Передання отців церкви. Їх твори, особливо грецька патристика, є взірцевою теологією, нормативним вираженням християнського віровчення. Понятійна та концептуальна вірність грецькій патристиці не була характерна, а ні для академічної теології XVII-XIX ст., а ні для російської релігійної філософії. Таке явище породжувало певний розрив між релігійною практикою (богослужіння, аскетика) та теологією церкви, і навіть більше, – породжувало постійну кризу православної теології, або взагалі її відсутність.

Усвідомлення необхідності формування нової теології було досягненням не лише Г. Флоровського, а й В. Лоського, Ю. Поповича та Д. Станілоає. Наступна хвиля теологів неопатристики представлена теологами Х. Яннараса, С. Сахарова, Й. Романідіса. Й. Брека, Й. Бера та Т. Стіліянопулоса. Серед вітчизняних А. Нестерук, Г. Лур'є, С. Хоружий, Ю. Чорноморець. Отже, саме Флоровський та Лоський формують сучасну парадигму православної теології, створюючи проект "неопатристики", що сформувався в активному діалозі та протистоянні з богословською парадигмою, яку розвивав С. Булгаков. Саме діалог і конфлікт цих двох парадигм визначили розвиток православної теології першої половини ХХ ст. Тому

доцільним визначити основні риси неопатристичної парадигми [6].

Для неопатристики характерно: 1) нове засвоєння і переосмислення святоотцівської традиції; 2) подолання негативного впливу російської релігійної філософії та академічного богослов'я XVII-XIX ст.; 3) засвоєння досягнень сучасної філософії, використання її понять і концептів, а також відносна відкритість до досягнень католицьких і протестантських теологій (існує багато паралелей і зв'язків неопатристики з неотомізмом, новою католицькою теологією, неоортодоксією К. Барта), разом з підкресленим дистанціюванням від них; 4) нове осмислення теології ісихазму та богослов'я енергій; 5) формування так званого "нового консерватизму", водночас зі спробами його подолання шляхом освоєння широкої проблематики сучасності (соціальної, культурної, правової), зокрема, пошук відповідей на запити постмодерного світогляду; 6) рух не тільки до "традиції", до "отців", до "досвіду", а й до витоків християнства – Писання та Євхаристії (тим самим неопатристика покладає свої межі). Відтак, сучасна неопатристика – неоднозначне і складне явище, виникнувши як сучасна християнська неоортодоксія, вона продовжує розвиватися не лише в напрямку до традиції, а й намагається вийти за її межі [6].

Розуміючи, що неопатристика давно вийшла за межі суто догматизованої і консервативної теології, а також усвідомлюючи, що її провідні представники мають не тільки ортодоксальну, а й власну філософську теологію, цілком природно, що в неопатристиці виникло розмаїття богословських і філософських методологій в онтології,

гносеології, антропології. Так, теологічна методологія Г. Флоровського, що більш схилена до історичної феноменології, відмінна від методології В. Лоського, який надавав перевагу стилістиці персоналізму та екзистенціалізму. Складна методологія Д. Станілоає, що враховувала класичну методологію М. Сповідника та новітню філософію, набагато більш продумана, ніж позиція Ю. Поповича, який мислив мовою теологічної поезії. А теологія Х. Яннараса, що намагався врахувати контекст мислення М. Гайдеггера, не збігається з позицією Й. Брека, котрий виходив з мотивів біблійної типології текстів [16].

Саме тому, на нашу думку, в антропології серед богословів неопатристики виправдано виділяти *екзистенціалістів* (В. Лоський, Х. Яннарас) і *традиційних персоналістів* (С. Сахаров); в гносеології – *інтелектуальних інтуїтивістів* (Г. Флоровський, Й. Бер), *містичних інтуїтивістів* (Ю. Попович) та *містичних емпіриків* (Й. Брек, Й. Романідіс); у вченні про буття – представників класичної онтології (Ю. Попович) і «*нової онтології*» (Д. Станілоає). Крім того, можемо спостерігати виразні впливи на багатьох богословів філософських ідей та методологій неоплатонізму (Ю. Попович), екзистенціалізму (В. Лоський, Х. Яннарас), персоналізму (С. Сахаров), феноменології (Д. Станілоає, С. Хоружий, Х. Яннарас), герменевтики (Д. Станілоає, Ю. Чорноморець). Таким чином, на побудову теології кожного сучасного богослова впливала і його первісна установка на певну святоотцівську концепцію, і певна філософська методологія [12].

Детальний аналіз богословської думки православних мислителів початку ХХ ст. здійснює В. Грицишин. "Джерелами формування нової парадигми православної теології, якою є постнеопатристика, на його думку, стали літургійне богослов'я, біблійна теологія та екзистенціалізм. Становлення постнеопатристики як особливої парадигми завершилося в результаті формування *постмодерної "теоестетики"* як феноменології чуттєвого переживання присутності апофатичного Бога і *герменевтики причетності* до абсолютних трансценденталій краси, істини та любові. Специфічними рисами антропологічного вчення постнеопатристики стали визнання екстатичності екзистенції, етико-онтологічне вчення про необхідність абсолютного прийняття "іншого", позитивна оцінка різноманіття ідентичностей, заперечення існування дуалізму раціонального і чуттєвого. Представники постнеопатристики запропонували власну політичну теологію, яка систематично обґрунтовує демократичні цінності та принципи, пацифізм і методи посткапіталістичної солідарності. У межах постнеопатристики відбувається формування нового типу православної екуменічної думки, що акцентує увагу на існуванні єдності церкви, доводить відсутність суттєвих розбіжностей у теології між православ'ям і католицизмом, розглядаючи ці традиції як дві взаємодоповнювальні системи теорій та практик" [9: 159–160].

Означені характеристики дозволяють виділити у межах єдиної парадигми різні методологічні підходи, які відповідали б сучасним трендам. По-перше – *скрізь*

постліберальна православна думка П. Калаїцидіса [8] та К. Говоруна [17; 18], які є відвертими, хоч і не послідовними постмодерністами. По-друге – *постконсерватори* Д. Гарт [19] та Дж. Маніссакіс [20], які використовують феноменологічну теорію надпоняттєвих визначень Бога (трансценденталій). По-третє – *аналітична теологія* Р. Свінберна [21], яка творить нові форми раціональної апологетики, спираючись на теорію ймовірностей. По-четверте, – це *богослов'я спілкування* Й. Зізіуласа, О. Філоненка [22]. У п'ятих – *трансцендентальна теологія* О. Давидова, яка використовує не лише теорію трансценденталій, але й аналогію ентис, як базову методологію для побудови православної теології [23]. Спільним для цих теологічних проєктів є прийняття постметафізичного способу мислення як нормативного та самоочевидного.

Різнманіття постнеопатристики робить можливим постановку питання про *засади поліметодологічності* православної теології початку ХХІ століття. Так, К. Говорун [17] говорить про необхідність в еклезіології поєднувати аналітичний аналіз основних концептів, які стосуються церкви з феноменологією церковних спільнот. Цьому поєднанню має передумати історична критика форм існування церкви в різноманітних контекстах та постструктуралістська деконструкція тих елементів церковного життя, що були привнесені впливами світських систем ззовні, але не були властиві для самих церковних громад з самого початку їх існування та не виникли внаслідок їх органічного розвитку [18]. Необхідність легітимізації поліметодологічності при аналізі різноманітних еклезіологічних

концепцій та різних реальних форм церковного життя природно приводить К. Говоруна до думки, що еклезіологія у теорії та практиці сформована і розвивається як множина мов, за допомогою яких церква здійснює власне самоусвідомлення.

Вивчення історії богослов'я приводить К. Говоруна до логічного висновку про можливість різних мовних форм для виразу одного концептуального змісту. Класичним прикладом впливу мови інтерпретації змісту є протистояння антиохійського та олександрійського типів богослов'я. Також К. Говорун визнає, що важливу роль у виникненні догматичних христологічних дискусій відіграли складності богословської мови Кирила Олександрійського. На значення філософських шкіл для формування різноманітних богословських мов звертає увагу Ю. Чорноморець, наголошуючи на тому, що незмінний богословський зміст, заданий традицією, виражається за допомогою "християнського платонізму", "християнського аристотелізму", "християнського неоплатонізму" тощо [24].

Можна погодитися, що теологічні мови значно впливають на самотлумачення традиції, на зміст теологічних концепцій, на формування та розвиток богословських шкіл. Більше того, єдність форми та змісту у кожному типі богослов'я робить можливим дослідження трансформацій теологічних парадигм саме як зміну богословських мов. В той же час, викликом для сьогоденної православної теології є відсутність єдиної богословської мови. Спільність постнеопатристичної парадигми досягається за рахунок постметафізичності пропонованих

методів пізнання. Однак в цілому значно більша різноманітність постнеопатристичного богослов'я робить актуальним питання про природу попередніх парадигм богословського знання саме як мовних універсумів та певних нарративних світів з власними цінностями, концептами, основними історіями.

Для православного богослов'я сьогодення характерне прагнення подолати розрив між теорією та практикою, залишивши у минулому гносеоцентризм. Православна теологія модерну концентрувалася на проблематиці богопізнання, намагаючись віднайти основи для гарантовано істинного знання Бога у безпосередньому досвіді. Слід відмітити, що саме прагнення до фіксації результатів інтуїтивного досвіду дорефлексивного персонального пізнання є характерним для сучасного екзистенціалізму, особливо М. Гайдеггера та Ж.-П. Сартра. К. Фельмі цілком слушно зазначає, що виведення релігійного знання з особистого та общинного досвіду було в центрі уваги православної теології від О. Хомякова до Й. Зізіуласа [25]. При цьому для низки авторів характерним був наголос на особистому вимірі інтуїтивного пізнання (Г. Флоровський, Х. Яннарас), але в цілому усі підкреслювали важливість саме общинного пізнання, в чому П. Гаврилюк бачить розвиток певної теологічної "соціальної епістемології" [2: 72–75].

В цілому, постнеопатристика намагається подолати розділення між теорією та практикою, філософією та теологією, світським та релігійним, тощо. При цьому теорія визнається частиною риторичних практик,

філософія – секуляризованою теологією, а можливість існування автономного світського простору заперечується. Такого роду тенденції, особливо яскраво виражені у теології Д. Гарта, спонукають заново переосмислити релігієзнавче розуміння співвідношення в православ'ї між теорією та практикою, філософією та теологією, світським та релігійним. Традиційно релігієзнавство визнавало, що теологія йде за філософією, практика за теорією, релігійне за світським. Увага дослідників була повернута до процесів постійної модернізації теології та релігійного життя в православ'ї, що відбувалися під впливом пристосування богословської думки та релігійної практики до все нових соціальних обставин. Сьогодні усе більше надається значення зворотнім процесам, оскільки вплив християнських концептів та сьогодишню постметафізичну філософію, особливо французьку, є очевидним та незаперечним.

Важливе значення для православної методології має визнання ролі наративів у конституюванні усіх богословських парадигм, що існували у процесі розвитку православної думки. Так, П. Гаврилюк звертає увагу на провідну роль для неопатристики наративу про викривлення істинної теології через західні впливи [7: 348–352]. Згідно з Г. Флоровським, взірцевою теологією та "християнською культурою як системою" є "християнський елінізм" [15: 400]. Ця теологія, що знайшла свій вираз у Візантії часів Вселенських соборів, є "вічною філософією" для православ'я як за змістом, так і за формою. Різноманітні відхилення від цієї теології Г. Флоровським

уподібнюються до ересей доби грецької патристики: софіологія подібна до гностицизму, ліберальний протестантизм – до несторіанства, бартіанство – до монофізитства, тощо. Г. Флоровський. на думку П. Гаврилюка, навіть заперечував можливість використання термінології сучасної філософії для передачі новими словами змісту православної теології [15: 374]. Останнє судження є явним перебільшенням, оскільки сам Г. Флоровський говорив про можливість використання понятійного апарату екзистенціалізму. Спотворення православної теології виникають не через самі по собі певні філософські поняття, оскільки останні можуть бути ортодоксально перетлумачені. Джерелом "псевдоморфоз" є використання саме концепцій, які запозичуються разом із поняттями. Фактичний розвиток сучасної християнської теології, зокрема православної, засвідчує, що до теологічних побудов можуть бути застосовані різні методології, без яких неможливо мислити в сучасному контексті. Сучасні теологи, в тому числі й православні, відходять від наївних уявлень про можливість побудови теології як "повернення" до якогось ідеалу чи взірця, натомість відбувається намагання побудувати теологію на універсальних засадах мислення, віри, досвіду чи тлумачення Писання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, нам вдалося порівняти дві основні парадигми еволюції сучасної православної теології – неопатристику та постнеопатристику, побачити відмінності їх методологій. Неопатристика своїм завданням мала переважно створити "новий

консерватизм", здійснити нове прочитання патристики, часом удавано відмежуватися від світу та інших християнських конфесій. Вона намагалася подолати спекулятивність релігійної філософії через застосування неметафізичних методологій, але надавала значну увагу "християнському еллінізму" отців. Для постнеопатристики характерне намагання більш широко розуміти православ'я, традицію, церковність, уникаючи протистояння Заходу, зацикленості лише на спадщині християнського еллінізму. Одним із наслідків такого розуміння нормативної теології є бажання віднайти єдність між теоріями класиків неопатристики і концепціями російського релігійного ренесансу. Активно переосмислюється й теза про "західництво" православних теологів XVII-XIX століть: або відшукуються такі мислителі, що були близькими до патристики, або ж взагалі акценти переносяться на елементи оригінальної методології у мислителів цих століть. По-новому відкривається потенціал впливу біблійної та патристичної теології на всю історію православної теології. Вищезазначене спонукає релігієзнавців до переосмислення методології православної теології в її парадигмальних трансформаціях заради виокремлення як елементів її неперервної єдності, так і елементів значного різноманіття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кюнг Г. Великие христианские мыслители. Пер. с нем. О. Ю. Бойцовой. СПб.: Алетейа, 2000. 442 с.
2. Бальтазар Х. Достойна веры лишь любовь. [Пер. с нем. А. Ярина]. М.: Истина и Жизнь, 1997. 124 с.
3. Пеликан Я. Христианская традиция: История развития вероучения: [в 5 т]. Т. 1: Возникновение католической традиции (100–600); [пер. с англ. под ред. А. Кырлежева]. М.: Культурный центр "Духовная библиотека", 2007. 374 с.
4. Христокин Г. Методология православной теологии. К.: Фоліант, 2019. 501 с.
5. Чорноморець Ю. Загальна характеристика сучасної православної теології. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://risu.ua/yuriy-chornomores-zagalna-harakteristika-suchasnoji-pravoslavnoji-teologii_n41934 (дата звернення: 23.09.2020).
6. Христокин Г. Неопатристика як парадигма сучасної православної теології // Українське релігієзнавство: [зб. наукових праць] / К.: Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАНУ, 2007. № 43. С. 61–69.
7. Гаврилюк П. Георгий Флоровский и религиозно-философский ренессанс. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. 536 с.
8. Калаицидис П. От "возвращения к отцам" к необходимости современного православного богословия. [Электронный ресурс]. Режим доступу: <http://bogoslov-club.org.ua/?p=3523> (дата обращения: 23.09.2020).
9. Грицишин В. Православна думка доби постмодерну: філософсько-релігієзнавчий аналіз.: дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата філософських наук: 09.00.11. К., 2017. 180 с.
10. Христокин Г. Методологічний аспект взаємодії філософії та теології // Мультиверсум. Філософський альманах. 2020. Випуск 1 (171). Том 2. С. 157–172.
11. Христокин Г. Філософія і теологія як аналогічні метадискурси

// Релігія і соціум. Міжнародний часопис. 2019. № 3-4 (35-36). С. 109–119.

12. Христокин Г. Філософія як методологічна основа теології // Актуальні проблеми філософії та соціології. Науково-практичний журнал. 2016. Випуск. 13. С. 81–85.

13. Vanhoozer, K. (2003). *The Cambridge Companion to Postmodern Theology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 295 p.

14. Williams, R. *Eastern Orthodox Theology // The modern theologians*. In introduction to *Christian Theology in the twentieth century* / ed. D. F. Ford. 2 ed. University of Cambridge, 1997. P. 499–513.

15. Флоровский Г. Пути русского богословия; пред. И. Мейендорфа. 3-е изд. Умса-Press, 1983. 600 с.

16. Христокин Г. Релігієзнавчий аналіз вчень про богопізнання в сучасній православній теології. - Дис. на здобут. вчен. звання к.філос.н. Київ, 2010. 33 с.

17. Говорун К. Мета-еклезіологія: хроніки самоусвідомлення. Церква. К.: Дух і Літера, 2018. 326 с.

18. Говорун К. Риштовання Церкви: вбик постструктуральної еклезіології. К.: Дух і Літера, 2018. 312 с.

19. Харт Д. Красота бесконечного. Эстетика христианской истины; [пер. с англ. А. Лукьянова]. М.: ББИ, 2010, xviii + 673 с.

20. Мануссакис Дж. Бог после метафизики. Богословская. К.: Дух і Літера, 2014. 416 с.

21. Суинберн Р. Есть ли Бог?; [пер. с англ. Ю. Кимелев]. М.: ББИ, 2006. 120 с.

22. Філоненко О. Присутність іншого і вдячність: контури євхаристійної антропології. Рівне: Дятлик, 2018. 352 с.

23. Давыдов О. Откровение любви. Тринитарная истина бытия. М.: Изд-во ББИ, 2020. xxxviii + 658 с.

24. Чорноморець Ю. Необхідність пізнання традиції: Відповідь архімандриту Кирилу (Говоруну). Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.religion.in.ua/13801-neobxidnist-piznannya-tradiciyi-vidpovid-arximandritu-kirilu-govorunu.html> (дата звернення: 23.09.2020).

25. Фельми К. Введение в современное православное; [пер. с нем. Е. М. Верещагина]. М.: ОРОКМП, 1999. 302 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Kjung, G. (2000). *Velikie hristianskie mysliteli* [Great Christian thinkers]. Per. s nem. O. Ju. Wojcovoj. SPb.: Aleteja (in Russian).

2. Bal'tazar, H. (1997). *Dostojna very lish' ljubov'* [Only love is worthy of faith]. [Per. s nem. A. Jarina]. M.: Istina i Zhizn' (in Russian).

3. Pelikan, Ja. (2007). *Hristianskaja tradicija: Istorija razvitija verouchenija: [v 5 t]. T. 1: Vozniknovenie kafolicheskoj tradicii (100–600)* [Christian tradition: The history of the development of the doctrine: [in 5 volumes]. Vol. 1: The emergence of the catholic tradition (100-600)]. Per. s angl. pod red. A. Kyrlezheva. M.: Kul'turnyj centr "Duhovnaja biblioteka" (in Russian).

4. Xry`stokin, G. (2019). *Metodologiya pravoslavnoyi teologiji* [Methodology of Orthodox theology]. K.: Foliant (in Ukrainian).

5. Chornomorecz`, Yu. *Zagal`na xaraktery`sty`ka suchasnoyi pravoslavnoyi teologiji* [General characteristics of modern Orthodox theology]. Retrieved from: https://risu.ua/yuriy-chornomorec-zagalna-harakteristika-suchasnoyi-pravoslavnoyi-teologiji_n41934 (last accessed: 23.09.2020) (in Ukrainian).

6. Xry`stokin, G. (2007). *Neopatry`sty`ka yak parady`gma*

suchasnoyi pravoslavnoyi teologii [Neopatristics as a paradigm of modern Orthodox theology]. *Ukrayins'ke religiyeznavstvo: [zb. naukovy`x pracz`]*, 43, 61–69 (in Ukrainian).

7. Gavry`lyuk, P. (2017). *Georgy`j Florovskiy`j y` rely`gy`ozno-fy`losofsky`j renessans* [George Florovsky and the religious-philosophical renaissance]. K.: DUX I LITERA (in Russian).

8. Kalaicidis, P. *Ot "vozvrashhenija k otcam" k neobhodimosti sovremennogo pravoslavnogo bogoslovija* [From "return to the fathers" to the necessity of modern Orthodox theology]. Retrieved from: <http://bogoslavclub.org.ua/?p=3523> (last accessed: 23.09.2020) (in Russian).

9. Gry`cy`shy`n, V. (2017). *Pravoslavna dumka doby` postmodernu: filofs`ko-religiyeznavchy`j analiz* [Postmodern Orthodox Thought: Philosophical and Religious Analysis]. *Dy`sertaciya na zdobuttya vchenogo stupenya kandy`data filofs`ky`x nauk: 09.00.11. K.* (in Ukrainian).

10. Xry`stokin, G. (2020). *Metodologichny`j aspekt vzayemodiyi filofii ta teologii* [Methodological aspect of the interaction of philosophy and theology]. *Mul`ty`versum. Filofs`ky`j al`manax*, 1 (171), 2, 157–172 (in Ukrainian).

11. Xry`stokin, G. (2019). *Filosofiya i teologiya yak analogichni metady`skursy`* [Philosophy and theology as similar methodological discourses]. *Religiya i socium. Mizhnarodny`j chasopy`s*, 3-4 (35-36), 109–119 (in Ukrainian).

12. Xry`stoky`n, G. (2016). *Filosofiya yak metodologichna osnova teologii* [Philosophy as a methodological basis of theology]. *Aktual`ni problemy` filofii ta sociologii. Naukovo-prakty`chny`j zhurnal*, 13, 81–85 (in Ukrainian).

13. Vanhoozer, K. (2003). *The Cambridge Companion to Postmodern Theology*. Cambridge: Cambridge University Press (in English).

14. Williams, R. (1997). *Eastern Orthodox Theology. The modern theologians. In introduction to Christian Theology in the twentieth century. University of Cambridge*, 499–513 (in English).

15. Florovskij, G. (1983). *Puti russkogo bogoslovija; pred. I. Mejendorfa* [The paths of Russian theology]. Ymca-Press (in Russian).

16. Xry`stokin, G. (2010). *Religiyeznavchy`j analiz vchen` pro bogopiznannya v suchasnij pravoslavnij teologii* [Religious analysis of the doctrines of the knowledge of God in modern Orthodox theology]. *Dy`s. na zdobut. vchen. zvannya k.filos.n. Ky`yiv* (in Ukrainian).

17. Govorun, K. (2018). *Meta-ekleziologiya: xroniky` samousvidomlennya* [Meta-ecclesiology: chronicles of self-awareness]. Cerkva. K.: Dux i Litera (in Ukrainian).

18. Govorun, K. (2018). *Ry`shtovannya Cerkvy`: vbik poststruktural`noyi ekleziologii* [Church scaffolding: towards poststructural ecclesiology]. K.: Dux i Litera (in Ukrainian).

19. Hart, D. (2010). *Krasota beskonechnogo. Jestetika hristianskoj istiny* [The beauty of the infinite. Aesthetics of Christian Truth]. [Per. s angl. A. Luk'janova]. M.: BBI (in Russian).

20. Manussakis, Dzh. (2014). *Bog posle metafiziki. Bogoslovskaja* [God after metaphysics. Theological]. K.: Dux i Litera (in Russian).

21. Suinbern, R. (2006). *Est' li Bog?* [Is there a God?]. [Per. s angl. Ju. Kimelev]. M.: BBI (in Russian).

22. Filonenko, O. (2018). *Pry`sutnist` inshogo i vdyachnist`: kontury`*

*yevxary`stijnoyi antropologii* [The presence of another and gratitude: the contours of Eucharistic anthropology]. Rivne: Dyatly`k (in Ukrainian).

23. Davydov, O. (2020). *Otkrovenie ljubvi. Trinitarnaja istina bytija* [A revelation of love. Trinitarian truth of being]. M.: Izd-vo BBI (in Russian).

24. Chornomorecz`, Yu. *Neobxidnist` piznannya trady`ciyi: Vidpovid` arximandry`tu Ky`ry`lu (Govorunu)* [The need to know the tradition: The answer

to Archimandrite Cyril (Govorun)]. Retrieved from: <https://www.religion.in.ua/13801-neobxidnist-piznannya-tradiciji-vidpovid-arximandritu-kirilu-govorunu.html> (last accessed: 23.09.2020) (in Ukrainian).

25. Fel'mi, K. (1999). *Vvedenie v sovremennoe pravoslavnoe* [Introduction to Modern Orthodox]. [Per. s nem. E. M. Vereshhagina]. M.: OROKMP (in Russian).

Receive: October 26, 2020

Accepted: November 30, 2020